

УДК 811.161.2'37

О. О. Литвин

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, м. Харків

Образ *лісу* в мовній картині художніх світів Ольги Кобилянської та

Уляни Кравченко

Литвин О. О. Образ лісу в мовній картині художніх світів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко.

У статті охарактеризовано образ лісу та проаналізовано специфіку його реалізації у мовній картині художніх світів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко. З'ясовано роль цього образу в поетичному тексті. Розглянуто тропи з номеном ліс. Доведено, що ці тропи є характерною ознакою мовотворчості письменниць.

Творчість Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, як і творчість будь-якого письменника, не може вважатися остаточно вивченою, оскільки кожен дослідник презентує свій погляд на ту чи ту проблему, на те чи те мовне явище. У зв'язку з цим виникає потреба здійснити аналіз функцій номену ліс у мові творів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, який представлений у мові художніх текстів обох письменниць. Характеристика номену ліс сприятиме розумінню глибоких процесів розвитку лексики сучасної української мови.

Ключові слова: мовна картина світу, образ, номен ліс, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко.

Литвин Е. А. Образ леса в языковой картине художественных миров Ольги Кобылянской и Уляны Кравченко.

В статье охарактеризован образ леса и проанализирована специфика его реализации в языковой картине художественных миров Ольги Кобылянской и Уляны Кравченко. Выяснена роль этого образа в поэтическом тексте. Рассмотрены тропы с номеном лес. Доказано, что эти тропы являются характерным признаком языкового стиля писательниц. Творчество Ольги Кобылянской и Уляны Кравченко, как и творчество любого писателя, не может считаться окончательно изученным, поскольку каждый исследователь

представляет свой взгляд на ту или иную проблему, то ли языковое явление. В связи с этим возникает потребность провести анализ функций номена лес в языке произведений Ольги Кобылянской и Ульяны Кравченко, который представлен в языке художественных текстов обеих писательниц. Характеристика номена лес способствует пониманию глубоких процессов развития лексики современного украинского языка.

Ключевые слова: языковая картина мира, образ, номен лес, Ольга Кобылянская, Ульяна Кравченко.

Lytvyn O. O. The image of the forest in the language picture of Olga Kobylyanskaya and Ulyana Kravchenko's artistic worlds.

The image of the forest has been characterized and the specific of its realisation in the language picture of Olga Kobylyanskaya and Ulyana Kravchenko artistic worlds has been analysed the role of this image in the poetic text has been found out. The tropes with the nomenon forest have been researched it has been proved that these tropes are the characteristic feature of the writers language art.

The art of Olga Kobylyanskaya and Ulyana Kravchenko as well as the art of any other writer can't be considered well known up to the end, because each researcher presents his own opinion either on this or that problem or this or that phenomenon. Because of this there is a need to do an analysis of the nomen's forest functions in the language Olga Kobylyanskaya and Ulyana Kravchenko's works, which is presented in the language of both writers artistic texts. The characteristic of the nomen forest will lead to the understanding of the deep processes of the lexical development in the modern Ukrainian language.

Key words: language picture of the world, image, nomen forest, Olga Kobylyanskaya, Ulyana Kravchenko.

Одним із основних понять лінгвопоетики є поняття мовної картини світу. Кожна мова по-своєму членує світ, тобто має свій спосіб його представлення. Це значить, що кожна мова має свою картину світу, і мовна особистість будує свої висловлювання відповідно до цієї картини.

Проблему «мовного світосприйняття» як лінгвістичної категорії сформульовано ще на початку XIX ст. В. Гумбольдтом («внутрішня форма мови»). У XX ст. вивчення мовної картини світу почали пов'язувати з етнолінгвістикою, лінгвістичною філософією. У сучасному мовознавстві склалися різні напрями у вивченні мовної картини світу – типологічний, компаративно-контрастивний, культурологічний; відповідно існує велика кількість визначень поняття *мовна картина світу*. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки проблемі мовної картини світу присвячені праці таких учених, як Н. Арутюнова, В. Беляєв, К. Голобородько, І. Голубовська, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, В. Карасик, В. Кононенко, Л. Лисиченко, В. Маслова, В. Ніконова, О. Селіванова, Н. Сологуб та інших. Сьогодні МКС розглядають як багатогранний ментальний феномен, що пов'язує мову з мисленням, із навколишнім світом, із культурно-етнічними реаліями та змістом найскладніших абстрактних понять, що функціонують у мові. «Мовна картина світу, властива певному народові, знаходить своє відбиття в індивідуальному мовленні, що залежить від багатьох культурно-історичних і психічних чинників, – зазначає Л. Лисиченко. – Особливо яскраво індивідуальна мовна картина виявляється саме в художній творчості, де знаходить вираження не тільки загальна мовна картина світу, а й поетична картина світу письменника, найбільше позначена його індивідуальністю» [8, с. 13].

Мета статті – дослідити образ *ліс* у мовній картині художніх світів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко.

Актуальність статті – творчість Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, як і творчість будь-якого письменника, не може вважатися остаточно вивченою, оскільки кожен дослідник презентує свій погляд на ту чи ту проблему, на те чи те мовне явище. У зв'язку з цим виникає потреба здійснити аналіз функцій номену *ліс* у мові творів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко, який представлений у мові художніх текстів обох письменниць. Характеристика

номену *ліс* сприятиме розумінню глибоких процесів розвитку лексики сучасної української мови.

Мовна картина світу Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко як західноукраїнських письменниць не мислиться без слова-образу *ліс*. Як зазначає Д. Мережковський, «образ, явище цього світу зображене так, що воно стає прозорим і крізь нього сяє образ інших світів, – символ. Символ є художнім образом, який з'єднує цей світ з тим, пізнаване явище з непізнаваною сутністю» [9, с. 257].

У мовній палітрі Ольги Кобилянської слово-образ *ліс* є одним з центральних. Багатомірність і функціонально-семантична складова частина його підсилюється тим, що у творчості письменниці це саме той образ, завдяки якому вона відтворювала людські настрої. В Ольги Кобилянської природа не просто довілля, вона символічна. Кожній назві на позначення флори властиве своє смислове навантаження: «*Давно, давно, як був я ще дитиною, пишалась на тій рівнині дубина-ліс*» [3, с. 421].

Ольга Кобилянська – карпатська мариністка, її гірські пейзажі побудовані на асоціаціях із морем: «*Куди б і не глянули, все одне і те саме. Все море зелені, все одностайна колісанка, все на одно змінюється*» [2, с. 278]. Під час прогулянок у письменниця виробився стійкий асоціативний зв'язок між шумом *лісу* й шумом морських хвиль та між синім кольором віддалених гір і візуальним образом моря. Як зазначає М. Тараненко, «з творів Кобилянської перед нами постає у повній красі своєрідна буковинська природа. Пейзажі авторки мають велике пізнавальне й естетичне значення, вони напрочуд живі, колоритні, сповнені багатством світла і тіней, емоціональні» [10, с. 22].

Вагоме місце займає слово-образ *ліс* у новелі «Віщуні». У душі Войцеха тільки «*в зеленім його світі спокійно*», бо стосунки з людьми в нього не склалися. Персоніфікуючи *ліс*, письменниця пише: «*Ліс-великан узяв його в свої обійми, замкнув і відгородив від села, і йому добре*» (Ольга Кобилянська) [3, с. 400]. Герої почуваються захищеними лише в *лісі* серед дерев і в храмі, де їхні долі оберігає Мати Божа. *Ліс* згадується протягом усієї новели в різні пори

року: від кінця листопада до наступної зими. Упродовж усього твору Ольга Кобилянська демонструє глибинні зв'язки людини з природою. Природа, у зображенні письменниці, відповідає одночасно фізичному й духовному началу в людині. Вона дає змогу відчувати красу життя, радість, силу. Пейзаж для Ольги Кобилянської – це світ глибоких емоцій. Войцех казав не раз Цецилії: *«Людина як деревина – як його попроведиш, так тобі і виросте»* [3, с. 414]. Про Войцеха письменниця пише: *«Войцех... так само запустив коріння в цей клаптик землі з своєю родиною, як і не одна деревина його дорогого лісу»* [3, с. 410].

«В долах» дійовими особами твору виступають лісові дерева: *берези, трепети, черемхи, дубина* – вони творять своєрідний замкнений соціум. Серед них росте *сосна*, яку листяні дерева сприймають як «зайду» через постійну зелень її хвої: *«Сосна схилила поважно свої віти до землі. Росла тут давно, та зелень усе задержувала. Голочки її стали гострі і неприязні проти неухважних дотиків, а вершиною здіймалася до небес. Самітною почувала себе в лісі. А що була ростом найвища, орел спинявся на її вершині, прилітав і відлітав»* [5, с. 496].

Чудову картину буковинської природи представлено в новелі «Битва». Згодом І. Франко напише: «Я ані на хвилю від першої появи Ольги Кобилянської на полі нашої літератури не сумнівався про її талант. Її пізніші оповідання, такі як «Людина», «Битва» наповнили мене подивом її незвичайного таланту» [7, с. 19]. Для Ольги Кобилянської природа – це уособлення самого життя. Саме ця думка простежується у творі «Битва», у якому письменниця виступає проти грабіжницького ставлення до своєї землі тих, хто продає її, нищить, живе заради грошей, і тих, хто спокійно спостерігає за цим: *«Мої особисті переживання відігравали немалу роль в моїх писаннях, – підкреслювала письменниця. – «Битву» бачила я своїми очима»* [7, с. 215].

У новелі «Битва» Ольга Кобилянська зробила природу головним персонажем твору. На початку твору авторка подає барвистий опис карпатського пралісу, незайманого у своїй красі, величного гармонією флори:

*«Зелено-брунатний, високий по коліна мох буяв, ніколи не тиканий, лагідними хвилями у мокрявій землі **пралісу**. З нього не надто густо виринали сосни, котрих вік можна було вгадати, але красу й об'єм їх годі було змалювати» [2, с. 474]. Змальований письменницею пейзаж чітко обмежений. Це *смерековий ліс* у Карпатах, який є головним персонажем «Битви». Прагнучи викликати відповідний душевний стан, письменниця використовує різні художні засоби, зокрема уособлення: *«Від часу до часу проносилось воздухом жалісне, сумне скрипіння. Воно походило від здорових, поодинокі полишених **ялиць**, котрі, молодечо стрункі й незвичайно буйного зросту, стояли без галуззя й мали лише на самім вершкуні корони» [2, с. 487]. І наче людина, мудрий та величний ліс виступає проти підступного ворога. Він розуміє невідворотність загибелі, однак до останнього подиху чинить відчайдушний опір, борониться від жорстокого нападника: *«Колючі **кущі дикої рожі**, котрої галуззя вибуяло великими різками, лукувато сплетені з другими корчами й нерозривними **плющами**, повоями й терням, стояли, **мов непроходимі стіни**» [2, с. 477]; *«Старі, громами нарушені **смереки**, оставлені нетикано, стояли сумно, простягаючи, напіввисохлі рамена від себе далеко, **мов безпомічні старці**, силуячись не дармо здержати вітер у своїм галуззі» [2, с. 487]. Порівняння смерек з безпомічними старцями підкреслює невідворотність загибелі лісу, надає емоційності зображуваному.****

*Ліс відчуває невідворотну кончину, прагне і в останню мить спалахнути своєю неповторною вродою: **«Папороть** заговорила пророчим шелестом; **чашки** найнепорочніших **цвітів** розвинулися у викінчені цвіти. Страх, що вони могли би завтра перестати жити, збудив у них жадання показатися в послідній раз один другому в повній красі» [2, с. 487]. Авторка вдало послуговується персоніфікацією. Письменниця надає природі людських рис. За допомогою метафор наочності картини: *«Прерізні лісні **кущі малини, яловець** і інші сильні та відпорні **рослини й цвіти**, що буяли колись у повній розкоші, прилягли тепер до землі й були майже з корінням повитягані» [2, с. 487]; *«**Папороть** опустила своє зубчасте, тепер пірване листя і,***

*позбавлена тіні, в'яла та конала звільна на сонячній жарі» [2, с. 487]; «Полишені ледве понад землею виросші **ялинки й сосонки**, а не ушкоджені самим випадком, стояли **смутні й опущені**» [2, с. 488]. Метафоричне означення барв підсилює враження від битви: «Тут і там до землі придавлена **крушина**, не позбавлена своєї сили цілковито вродила безліч червоних ягід, а ті сіяли здалека з **матово-зеленого тла**, **немов яркі калюжі крові...**» [2, с. 487].*

Василь Земляк зазначає: «Ольга Кобилянська була великою письменницею, бо час нічого не заподіяв її творам, а тільки утвердив їх у нашому народі, приніс їх у новий світ такими ж великими, самотніми і неповторними, якими вони були зразу ж після своєї появи» [1, с. 19]. У новелі «Битва» письменниця порушує проблему людини й природи, стає на захист навколишнього середовища. У символічному образі *лісу* постають такі поняття, як краса й байдужість до неї, віра й безнадія, буяння флори й голі пеньки, життя та смерть. У цій новелі виразно проступають як нові неоромантичні віяння, так і ознаки імпресіоністичного письма, атмосфера тривоги та глибокого суму вносить у твір певний експресіоністський струмінь.

Метафори в поетичній мові Ольги Кобилянської, де номен *ліс* є опорним словом, відзначаються функціональним навантаженням. Пейзажні функції значно ослаблені, натомість підсилюються символічні функції. Зокрема, *ліс* і те, що його позначає, – *дерева* через призму метафоричного бачення письменниці наближається до міфологічних образів, відомих ще з сивої давнини. У метафорах із номеном *ліс* актуалізується порядок із семами буквального значення сема образності. Звукові образи вступають у складні сполуки із зоровими та чуттєвими. Досить часто джерело асоціацій пов'язане з людиною, її фізичним чи психічним станом: «**Смереки на горах хилляться, потрясувані ним (вітром), мов у шаленім болю. Я тут, у долині, сиджу сама і прислухаюся вихрові своєї душі...**» [6, с. 173]; «**Спокійно дивляться на нас гори. Які ж вони гарні. Там угорі так тихо, ніби під кожною смерекою і ялицею дримає горе і ліс навіть не дихає, щоб не збудити його... А тут унизу,**

в нещасних людських серцях...» [7, с. 159]; «**Ліс стоїть мовчки, та проте смереки шепочуть щось** [2, с. 400]. Як бачимо, метафори побудовані на перенесенні дій людини на елемент рослинного світу. Ці метафори, вбираючи в себе враження зорові, слухові й дотикові, з'єднують їх так, що реальна предметність набуває нових, непомічених якостей, або ж утрачає свої природні ознаки. Колір у поетичній мові Ольги Кобилянської виступає одним із основних компонентів метафоричного образу: «**Поки не стануть падати лагідним летом білі сніжини – не закриється ліс і все в білу мрію**» [4, с. 500].

Символічного змалювання *ліс* набуває й в повісті «Ніоба». Устами Анни Яхнович авторка проголошує власне кредо: «*Піди між люди, моє гарне, ніжне дитя, помір свої сили... І ти віднайдеши себе. Віднайдеши і зміркуєш, якою повинна бути... А народ шануй! Гляди-бо! Коли йдеш у ліс, ти не станеш тут такого ладу, як в гарно виплесканім саді та зате стрінеш ти в лісі таку силу й потуги, стільки несвідомої поезії і краси, з першої руки, про яку в гарно виплесканім саді іноді й не снять, а тобі іноді з подиву серце замовкне... Це – наш народ, моя доню!... Народ шануй!*» (Ольга Кобилянська) [3, с. 88]. Поетика *лісу* – одна з характерних прикмет художнього світу Ольга Кобилянської. Однак така метафорична побудова: *ліс – народ* у письменниці трапляється вперше.

Уляна Кравченко також використовує в мовній палітрі назви *дерев, кущів, трав'янистих рослин*, які репрезентують *ліс*, зокрема *смерека, ялівець, сосна, ліщина, верес, барвінок, чабрик, гвоздика*: «*Іду пляями між кущами ліщини та ялівець*» [12, с. 364]; «*Але ранок знову рожевий, і я, сильна, йду з посестрами у зруб, де є високий барвінок, куці ліщини, пахучі ялівці*» [12, с. 368]; «*Сама не знаю, чому ці сумні убогі куці ялівцю такі мені дорогі, обвіяні чаром вічної зелені – живучості*». У наведеній цитаті авторка використовує метафоричні епітети для емоційного зображення *кущів ялівцю*. Але найчастіше подибуємо флорономен *смерека*: «*Перед смерекою, що росла біля самих вікон дідусевої кімнати, хотіла б стати, щоб усе було, як тоді... як колись*» [12, с. 75]; «*На верхів'ях смерека, запалена громом, догоряє. Рожевий*

світанок розкриває красу і свіжу зелень...» [12, с. 75]; «Ці **темні бори** – наша твердиня і наш храм... Ці **високі смереки** – це наші первісні готики» [12, с. 75]. Так поетично порівнює письменниця смереки з художнім стилем, надає вагомого значення.

В Уляни Кравченко ліс постає *тінистим, величним, таємним, відвічним, великим*: «Тут зараз починалися **великі ліси** без стежин» [12, с. 401]; «Але ліс, що починався за нашим полем, був більше **тінистий, – величний, таємний ліс**» [12, с. 126]; «Серед цих **відвічних лісів** забуваю про прикрасі життя... Щезає почуття часу» [12, с. 364]. На велич лісу вказують і такі характеристики: «**Ліси** заступають обрій» [12, с. 315].

Щоб передати звуки природи Уляна Кравченко підбирала слова-звукопозначення: «У горах я чула тільки вічний **шум лісів** – і тужила за музикою» [12, с. 145]; «Люблю **шум, лісовий шум дерев**. Часто, коли граю, ширяю думками в **деревацьких лісах**» [12, с. 145]. Майстерність письменниці у звуковому описі слово-образу ліс проілюструємо такими текстами: «Гомін пісні, підслуханої в **лісі**, часом іще й досі будиться в душі...» [12, с. 126]; «Звуки творять образи. Бачу, граючи твори Вагнера, **ліс** та обриви скель, що заступають вхід до Вальгалли...» [12, с. 183].

Краса природи, її таємниця й вічна мінливість заповнювали душу письменниці, викликали в ній потребу самовираження. І ось перед нами ніби постає той майстерно виписаний ліс: «У смузі **фіолетових праборів** скрізь кремезні **ялиці**, маєстатичні **смереки**, п'ятдесят метрів заввишки. Гостроверха корона, галуззя звернене сильно вниз, **темно-зелені гострі глици**. Живиця, її кров, спливає крізь кору й твердне на повітрі **білими запашними брилочками кадила**» [12, с. 183]; Крім номена ліс авторка також вживає лексему праліс: «У **пралісах**, гай-борах, як у величному храмі, втихомирилося моє серце...» [12, с. 378]; «Наші гори, наші **Бескиди** та їхні **праліси** – все тут позначене могутністю, красою, все достойне» [12, с. 75].

Ліс – це не просто середовище, а стан душі. Уляна Кравченко зуміла передати точним і зворушливим словом психічний стан людини та природи:

«Заблукала я, неначе в лісі, йду, знову вертаюся, дивлюся – шукаю стежини...» [12, с. 192]. Уляна Кравченко майстерно змалювала мариністські пейзажі, які побудовані на асоціаціях з морем: *«Море зелені...»* [12, с. 334]. Також *ліс*, зокрема, *квіти* символізують те найдорожче, що завжди з людиною. В автобіографічному творі «Спогади учительки» письменниця написала: *«Лишаю вибір речей, які конче треба забрати... Ще й в'язанку цвітів з тутешніх нив і лісів, зірваних на останньому самотньому, прощальному проході, жмуток тих чабриків та диких гвоздиків гострозапашних, що тут цвітуть – виростають межами між ланами гречки...»* [11, с. 554].

Отже, у мові творів Ольги Кобилянської об'єктивний світ перестає бути візуальним змалюванням окремих картин природи та явищ, а стає образом-символом. Аналіз слова-образу *ліс* свідчить про особливе авторське розуміння цього слова, зокрема дійової особи, набуття додаткових символічних значень, образ *лісу* пов'язаний з різними персонажами твору, їх долею; *ліс* – це реальний простір, де живуть персонажі; а також уособлення самотності. У глибоко емоційній образній системі новели «Битва» вчувається пересторога людству, що сьогодні зазнало глобальних екологічних катастроф. Письменниця розкриває глибоко психологічний зміст слова-образу *ліс*. В Уляни Кравченко спостерігаємо лише елементи цього психологізму – переважає матеріальність основи образу. Для письменниці – це реальний об'єкт природи, який постає *тінистим, величним, таємним, відвічним, великим*. Для характеристики цього слово-образу авторка використовує і кольороназви, і звуки природи, створює імпресіоністичний опис *лісу*, використовуючи різноманітні художні засоби.

Література

1. Горай Л. С. Слово зворушеного серця : бібліографічний нарис до 150-річчя від дня народження О. Кобилянської / ЗОДЮБ ; матеріал підгот. Л. С. Горай ; відп. за вип. В. Д. Чіка. – Ужгород, 2013. – 31 с.

2. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели / О. Кобилянська. – К. : Наукова думка, 1988. – 667 с.
3. Кобилянська О. Твори : у 5 т. / Ольга Кобилянська / Упоряд. М.П. Комишанченко. – К. : Держлітвидав, 1962–1963. – Т. 3. – К., 1963. – 440 с.
4. Кобилянська О. Твори : у 2 т. // О. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 540 с.
5. Кобилянська О. Твори : у 2 т. // О. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1983. – Т. 1. – 495 с.
6. Кобилянська О. Твори : у 3 т. / О. Кобилянська. – Державне видавництво художньої літератури, 1956. – Т. 1. – 589 с.
7. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / О. Ю. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
8. Лисиченко Л. А., Скорбач Т. В. Мовний образ простору і психологія поета / Л. А. Лисиченко, Т. В. Скорбач. – Харків, 2001. – 160 с.
9. Мережковський Д. С. Акрополь : Избранные литературно-критические статьи / Д. С. Мережковський. – М. : Кн. палата, 1991. – 351 с.
10. Тараненко М. П. Ольга Кобилянська – майстер пейзажу // Творчість О. Кобилянської : тези доповідей респ. наук. конф. присвяченої 100-річчю з дня народження письменниці. – Чернівці, 1963. – С. 21 – 23.
11. Уляна Кравченко. Таємний гомін / Кравченко У. Твори : повне вид. // У. Кравченко. – Торонто : Накладом Козак, 1975. – 796 с.
12. Уляна Кравченко. Хризантеми [повість] / Уляна Кравченко. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1961. – 414 с.